

Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu

Historia e feve

(prej fillimit deri sot)

Nga turqishtja:
Dr. Qani Nesimi

Titulli origjinal:
Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi

Botoi: Logos-A, Shkup – 2007

FETË E LINDJES SË LARGËT

Besimeve dhe feve të njerëzve që jetojnë në Kinë, Japoni, Kore, Vietnam dhe në Ishujt e Oqeanisë, të cilat me një term gjeografik janë shtete lindore dhe juglindore të Azisë, i quajmë fe të Lindjes së Largët. Vëmendje të veçantë tërheq edhe ndikimi reciprok mes tyre. Besimet e këtij rajoni të gjerë për lehtësim do t'i studiojmë brenda një grupi. Në disa raste në grupin Fetë e Lindjes së Largët do të bëjnë pjesë edhe tema të cilat, për shkak të veprimtarisë së budizmit në këtë rajon, i kemi studiuar si grup të veçantë në fetë indiane.

1. Feja popullore kineze

Feja popullore kineze është një përzierje e konfuçianizmit dhe budizmit. Është fe përafërsisht e një miliardë njerëzve me rrënjë të zhytura në errësirën e legjendave të kohës së vjetër. Respektimi dhe madhërimi i forcave magjike dhe i shpirtërave, të cilat besohet se gjenden në elementet kryesore të koncepteve si toka, uji dhe ajri, dhe gjithashtu përfitimi i shoqërisë me anë të lutjes, flijimit etj., do të thotë mbrojtje nga të këqijat e tyre. Besimi në shpirtin dhe në ndikimin e tyre, është trashëgimi dhe mbeturinë e kulturës së vjetër kineze. Elementet etike ideale në shoqëri vijnë nga mësimet e Konfuçit, ndërsa konceptet mistike vijnë nga ndikimet sipërfaqësore të mësimave të thella të Laotse-së. Në shek. I. të e.s., pas hyrjes së budizmit Mahajana në Kinë, janë përzier besimet lokale dhe doktrinat dhe janë formuar fraksione të reja të posaçme për ta.

Gjatë historisë nuk mund të haset në një besim gjeneral në Kinë. Shtresat fetare të popullit, gjegjësisht njerëzit njëri me tjetrin lidhen me anë të traditave, si nëpërmjet një ndjenje të përbashkët jetike, ceremonive të caktuara, respektimit të paraardhësve dhe me ndjenjën e brendshme të bashkimit të njeriut dhe rrethit. Çdo kinez bën përpjekje që jetën e tij t'ia përshtasë harmonisë së universit. Sepse harmonia e universit është më e rëndësishme se hyjnitë dhe njerëzit, të cilëve ju bëhet lutje. Njeriu, deri te forcat të cilat e udhëheqin këtë harmoni, mund të arrijë me një meditacion të thellë. Ai është Tao dhe mister. Tao është bashkim harmonik i elementit aktiv mashkull dhe pasiv femër, të cilët quhen "Jin dhe Jang". Këto në mënyrë rrethore kanë hyrë në njëra tjetrën dhe janë forca të përhershme të universit. Në mes tyre nuk ka asnjë kundërshtim dhe armiqësi, në çdo vend shihen bashkë dhe në harmoni. Femra Jin dhe mashkulli Jang e përfaqësojnë tokën dhe qiellin dhe që të dy janë të nevojshëm për rregullin e botës. Derisa vazhdoet në rrugë të drejtë dhe pozitive janë të mirë. Nëse njeriu devijon rrugën, atëherë toka dhe qielli hidhërohen dhe bimët bëhen të pamjaftueshme.

Në termin Tao, i cili llogaritet burim i rregullit të universit, rastiset edhe në shkrimet shumë të vjetra kineze. Vetëm se fjala, si term kryesor i rregullit kozmik dhe i filozofisë së Laotse-së, është futur në qendrën e mendimit kinez. Në mendimin kinez harmonia mes njeriut dhe natyrës gjithmonë është një përmallim. Respekti ndaj kodrave dhe lumenjve është manifestim i marrëdhënieve të ndryshueshme.

Në hyrje të fshatrave kineze gjendet një mur prej dheu, i cili simbolizon vendin prodhues. Në pranverë ky mur bëhet qendër e ceremonive të festuara me këngë dhe valle, për rritjen e prodhimtarisë. Ndërsa në vjeshtë, këtu bëhet festa e korrjes. Edhe sot bujqit kinezë duke prerë kurban dhe duke i kryer ritet fetare mundohen që të fitojnë bëmirësinë dhe mëshirën e zotave Ujë dhe Tokë.

Çdokush mund ta adhurojë qiellin, por kulti qiellor më tepër praktikohet nga perandori. Perandori, si ndërmjetës mes qiellit dhe popullit, i kryente obligimet fetare dhe politike. Natën e kthimit të Dimrit (23 shtator) në Tempullin e Qiellit thërste kurban dhe kjo llogaritej adhurimi më i rëndësishëm i vitit. Ky kult shtetëror vazhdoi deri në rrëzimin e Fisit Mançu nga fronti, në vitin 1911.

Si përfundim, krahas besimit në shpirtra dhe xhinnë, në fenë popullore kineze vend të rëndësishëm zë edhe respekti ndaj paraardhësve dhe familjes si bërthamë e shoqërisë. Çdo familje i respekton shpirtërat e paraardhësve, si mbrojtës të tyre. Në skajin jugperëndimor të shtëpive, për t'u shërbyer të vdekurve gjendet një kënd i shenjtë. Kjo traditë vazhdon që nga koha e fisit Shang, i cili ka sunduar në vitet 1776-1122 para e.s. Emrat e paraardhësve (baballarëve dhe stërgjyshërve) janë të shënuar në listën e pjesëtarëve të çdo shtëpie.

2. Taoizmi

Literatura: Lao-Tzu, *Taoizm*, botimi 2., Ankara 1963; H. Von Glasenapp, *Die nichtchristlichen Religionen*, f.110-114; F. Heiler, *Die Religionen der Menschheit*, f.117-127.

Në Kinë kulmin e spekulimit fetar e arriti mendimtari i Kinës Jugore Laotse. Sikur që bëjnë të ditur burimet e dyshimta historike, Laotse ka lindur në fshatin Çu-jen të rajonit Ku në shtetin Çu të Kinës në vitin 604 para e.s. Emri i tij është Erh, kurse i familjes Li. Ai u bë historian dhe arkivist i një princi të fisit Çu. Ai kishte një fëmijë dhe disa nipër. Por ai shpejt u bezdis nga jeta e sarajit dhe punët shtetërore dhe u vendos në një kasolle në rrëpirën e një mali në Rajonin Han Kvan. Atje jetoi vite me radhë dhe e shkroi një libër të vogël. Në fund në moshën 80 vjeçare, e braktisi kasollen dhe shkoi drejt perëndimit dhe nuk u pa më asnjëherë dhe askund. Burimet kineze transmetojnë se ai ka shkuar në Hotan dhe atje ka vdekur.¹

Për Laotse-në nuk kemi shumë njohuri. Por dihet se libri i tij është njëri nga librat më të vështirë për t'u kuptuar, në botë. Pasi gjërat në të janë shkruar shkurtimisht, ndërsa për Tao dhe për Te gjenden 81 shkrime. Paqartësia në shprehje fillon me pyetjen se ç'është ajo. Termi "Tao" ka kuptimin "esenca e ekzistencës, drejtim, rrugë, rruga që lëviz brenda në univers". Kurse "Te" do të thotë "punë e mirë, virtyt". Vetëm se shprehja virtyt është një fjalë e përgjithshme. Se çka ka për qëllim me këtë, nuk është aq e qartë.

Tao-Te-King ka kuptimin "*rruga e virtytit, ligji i universit dhe ndikimi i tij*". Në vitin 664 është pranuar si libër i shenjtë dhe në vitin 719 njëri prej perandorëve të fisit T'ang, Ming Huang, i ka bërë një komentim. Në kohët më të vjetra qielli llogaritej si udhëheqës i çdo sendi. Më vonë në vete ngërtheu edhe kuptimin etik. Fjala kyçe për të kuptuar doktrinën e Laotse-së, i cili ishte një mendimtar panteist dhe mistik, varej nga Tao. Pyetjes se, *ç'është Tao?*, i duhet dhënë përgjigje. Laotse në librin e tij jep këtë përgjigje: "*Toka është norma e njerëzve, Qielli është norma e tokës, Tao është norma e Qiellit, ndërsa norma e Taos është vetë jeta e tij*". Tao është pa veprim dhe i përhershëm. Prandaj nuk ka asgjë ku ai jeton. Mosaktiviteti i krijesave, apo qetësia i ndihmon më tepër ata që të bëjnë punë. Sipas tij, parimi i parë nga i cili ka dalë gjithësia është Tao. Ai është i pafillim dhe pambarim, gjendet në çdo vend, vetëm se nuk mund të dihet dhe është i paemër. Çdo gjë vjen nga ai, ai është nëna, esenca e çdo gjëje. Përveç kësaj, profeti nga Korea, Moon, atë e ka cilësuar si "zot".

Qëllimi i jetës duhet të jetë qetësia. Njeriu para se të fillojë të lëvizë me ndenjat e tij duhet të arrijë në Wu-vey (të mos bëjë asgjë), Puh-yen (të mos flasë asgjë) dhe Hu-wu (në pozitën e peshorës). Në këtë mënyrë jeta në çdo aspekt bëhet ideale dhe e bukur. Sepse ligjet natyrore janë të forta. Njeriu brenda zhvillimit natyror të tij duhet që çdo gjëje t'i ndihmojë; por nuk duhet që të ndërhyjë në të. Natyra definitivisht është e mirë dhe e bukur. Gjërat që i ka bërë njeriu afër gjërave që i ka sjellë natyra janë të thjeshta dhe banale. Atëherë Wu-vey është ndikim pa aksion. Uji është njëra prej pamjeve të Taos. Nuk bën zënka dhe merr vendin më të ulët. Megjithatë ai është shumë i rëndësishëm. Në fakt çdo gjë bëhet nga vetvetja, nuk ka nevojë që të harxhohet fuqi. Prodhimi i dëmton krijimit të rregullit dhe Tao-n e çon në zhdukje. Kështu del në shesh mendja dhe drejtësia, ndërsa në mesin e njerëzve e shton përçarjen dhe grindjen.²

Etika e Laotse-së kryesisht ka kuptim negativ. Kjo mbështetet në bazat e të jetuarit me

¹ Lao Tzu, *Taoizm*, (përkth. në turq. Mukaddere N. Özerdim), botimi 2., Ankara 1963, f. 10 dhe në vazhdim.

² Lao-Tzu, f.14.

qetësi dhe me rehati absolute t'ia kthejë shpinën botës, t'i braktisë dëshirat dhe aspiratat, vetveten t'ia nënshtrojë dhe ta bashkojë me Zotin. Njeriu nuk ka një vend special në mesin e krijesave. Por, duke e liruar atë nga vartësia e jetës dëshiron që ta hedhë në thellësitë e Taos. Në njohjen e Taos as dituria teorike ka dobi e as urtësia praktike botërore. Laotse thotë se, "Rruga e qiellit duket pa shikuar në dritare. Bota njihet pa dalë nga shtëpia. Për këtë i urti i njeh të gjitha gjërat pa shkuar, pa i parë dhe pa i dëgjuar". Sipas Laotse-së, të gjitha të këqijat, ambiciet dhe tollovitë në botë vijnë nga gjërat që njihen:

"Njeriu në vend që të mësojë gjërat të cilat ia ringjallin ambiciet, duhet ta dëgjojë veten dhe në këtë mënyrë duhet të gjejë rrugën e leximit të zemrës dhe brendësisë së tij. Vetëm atëherë mund të arrihet në pjekurinë e përhershme. Për këtë arsye njeriu aq sa ka mundësi duhet të punojë që të arrijë qetësi dhe rehati. Zgjidhja e vetme e kësaj është të mosvepruarit asgjë".³

Sipas tij njeriu është njeri vetëm me anë të virtyteve shpirtërore. Ndërsa njeriu ideal është njeri modest, që punon për përshtatshmëri të vetvetes me çdo gjë, që është i drejtë, i sigurt, bamirës dhe i mirë. Disa dijetarë këtë e sqarojnë kështu: "njeriu ka dy natyra, njëra shpirtërore dhe tjetra materiale, dhe ka dy orientime, njëra është kthyer në mirësi, e tjetra në keqësi. Obligimi më i madh i njeriut është që ta zhvillojë orientimin kah e mira".⁴

Sundimtari më i mirë është ai që e ndjek Taon. Të mburresh me autoritetin dhe me pasurinë është një sjellje shumë e poshtër. Ai që e mbron veten nga këto e gjenë rrugën e qiellit. E pranon se nuk është e drejtë që t'i jepet vlerë jetës materiale. Për këtë paraqitja e gjërave që populli i do pa masë dhe vlerësimi i tyre deri në atë masë sa që të tjerët do t'i zhvlerësojë, janë gjëra që një njeri nuk mund t'i bëjë. Ata që e shohin vetëm veten nuk janë të mençur. Ata që lavdërohen me vetveten nuk mund të bëjnë asnjë punë. Këta nuk i do askush.

Në taoizëm shtetit nuk i takojnë obligime pozitive, lufta kritikohet, përparimi material përçmohet. Shumë nëpunës dhe organizata shihen si të panevojshme. Duhet të mos ketë një qëllim pozitiv, të caktuar, duhet të ndiqet gjendja e palëvizshmërisë dhe qetësisë, duhet të njihet Tao. Lumturia më e lartë në Laotse është gjendja shpirtërore. "Ata që e udhëheqin shtetin, duhet të kenë kujdes në nxitjen dhe ngacmimin e dëshirave dhe aspiratave të popullit. Për këtë njerëzit e mëdhenj i mbushin stomakët e njerëzve dhe zbrazin zemrat dhe kokat e tyre; i dobësojnë dëshirat e tyre, i forcojnë eshtrat e tyre dhe gjithmonë i lënë pa dituri".⁵ Dëshira e Laotse-së që populli të mbetet pa dituri, nuk është nga që do ta shohë të poshtëruar, por, është nga besimi se populli rehatinë dhe qetësinë mund t'i realizojë vetëm nëpërmjet kësaj rruge.

Disa këshilla të Laotse-së:

"Të punosh në zbulimin e jetës së brendshme është shumë më mirë se të flasësh shumë!" (k.5)

"Atij, që botën e vlerëson aq sa e vlerëson vetveten e tij, i beson çdo kush. Atë që e do shtetin aq sa e do vetveten e respekton çdokush." (k.13)

"Jam dëshmitar i çdonjërit që ka dëshiruar ta zotërojë botën dhe në fund këtë e ka arritur. Por, e kam parë se përsëri nuk është bërë plotësisht i suksesshëm. Bota është si një enë prej shpirtit. Ajo nuk mund të ndalohet. Ata që e ndërtojnë atë e rrënojnë. Ata që e përvetësojnë atë e humbin." (k.29).

³ Lao-Tzu, f.9.

⁴ Lao-Tzu, f. 15.

⁵ Lao-Tzu, f. 16.

3. Konfuçionizmi

Literatura: Ezra Pound, *Konfüçyüs*, (përkth. turq. Ahmet Yücel), Stamboll 1981; Thomas Cleary, *Konfüçyüs*, (përkth. turq. Sibel Özbudun), Stamboll (pa datë botimi), f.192; Rudolf Wrede, *Worte des Konfuzius*, Munchen; H. Von Glasenapp, *Die nichtchristlichen Religionen*, f.108-110; D. Howard Smith, *Confucius*, England 1974; F. Heiler, *Die Religionen der Menschheit*, f.112-117.

Edhe Konfuçi (*Kungtse*) nga Kina Veriore, themeluesi i Konfuçionizmit, sikur Laotse, asnjëherë nuk e ndjeu vetveten si i dërguar i një fuqie hyjnore. Vetëm se nga ai dallohej me atë që Konfuçi ishte një politikan praktik. Në kritikën e tij kishte për qëllim aktivitetin aktual (situatën aktuale pasive). Sipas transmetimeve, Konfuçi ka lindur (550 para e.s.) në Çe-Fo (sot qyteti Shantung), ku babai i tij ishte prefekt, përafërsisht 50 vjet pas Laotse-s. Ai, për shkak të vdekjes së babait të tij, kur ai ishte në moshën 3 vjeçare dhe të varfërimin të familjes, jetoj në kushte shumë të vështira. Krahësi problemeve të jetës ai merrej edhe me sport. Thuhet se ai ka qenë një gjuajtës i mirë me shigjetë. Pas moshës 15 vjeçare është interesuar për mësim dhe këtë interesim e ka vazhduar gjatë tërë jetës së tij. Në moshën 17 vjeçare fillon punën në udhëheqësinë e një ferme. Në kohën e lirë me një pasion të madh iu përkushtua studimit të transmetimeve dhe burimeve të vjetra. Edhe me dëshirën e nënës së tij, në moshën 19 vjeçare u martua, por kjo martesë atij nuk i solli lumturi. Konfuçi vetveten nuk e ka ndjerë të varur prej familjes dhe pas moshës mesatare ka qëndruar larg familjes. Në shpirtin e tij më tepër vend kanë zënë nxënësit se sa djali i tij. Të ardhurat për t'u përkujdesur për familjen i ka fituar duke mbajtur ligjëratat të posaçme në sarajet e princave. Qytetin Lu, në të cilin ka jetuar një kohë të gjatë e ka braktisur, për shkak të të shqetësimeve të shumta. Kur një shok i ngushtë i tij u bë kryetar i një krahine, ai u zgjodh prefekt i qytetit Çung-tu dhe gjatë tërë jetës gjeti mundësinë që t'i mësonte të tjerët. Suksesi në detyrën që kishte i krijoi atij mundësi që të arrijë deri në Ministër të Drejtësisë. Vetëm se në këtë detyrë nuk mundi të bëhet i suksesshëm, u shkatërrua dhe pas tre vitesh e la detyrën shtetërore. Atëherë ishte 54 vjeç. Me nxënësit e singjertë të tij shëtitte qytet me qytet dhe ligjëroi. Edhe pse shtetet fqinje i ofronin detyra të larta, ai këto nuk i pranoi. Sepse nuk kanë lejuar që ai të realizojë planin e tij për reforma. Pas një periudhe të jetës së tij në emigracion, Lu, njëri prej nxënësve të tij që mori një funksion të lartë, edhe pse shpresonte që në vendin e tij të gjejë një detyrë për mësuesin e moshuar, ajo nuk u realizua. Konfuçi veten ia përkushtoi studimeve letrare. Ai tuboi dokumentacione për historinë e Kinës dhe poezinë e vjetër. Ai përjetoi vdekjen e djalit dhe të nxënësve të dashur. Ai me këtë zemërim vdiq në vitin 479 para e.s., në moshën 71 vjeçare. U varros në afërsi të qytetit Çu-Fu. Nxënësit e tij, që e respektonin atë, afër varrit ndër-tuan një kasolle në bazë të traditës së kohës dhe 27 ditë mbajtën zi për mësuesin e tyre. Edhe sot ai varr i thjeshtë, mund të vizitohet.⁶

a. Librat

Konfuçi, mendimet e tij i ka përhapur me ligjëratat që mbante. Fjalët e transmetuara nga ai, më vonë janë shkruar nga nxënësit e tij. Njëra nga veprat e tij është përmbledhje e dokumentacioneve të vjetra kineze. Në të jepen shembuj nga veprimtaria dhe jeta e nëpunësve aktivë dhe qeveritarëve të mëdhenj. Të dhënat historike të popullit për të luajne rolin e shpalljes hyjnore të themeluesve të feve të popujt e tjerë. Prandaj ai, shërbimet dhe kumtesat e tij i sheh si "transmetim të urtësive të vjetra dhe jo si diçka të re". Për të kjo përmbledhje, përveç që është vepër letrare dhe mjet ligjëratash, është edhe një monument historik. Kjo, për të, është edhe burim dhe bazë historike për mendimet reformuese politike dhe për filozofinë e etikës. Këto vepra janë: "*Përkujtimet e Pranverës dhe Vjeshtës*", "*Libri i Dokumenteve*" (Shu-King), "*Libri i Ndryshimeve*" (I King), "*Libri i Këngëve*" (Shi-King) dhe më i rëndësishmi "*Libri i Ligjëratave*" (Lun-Yu).⁷ Në këtë libër (të fundit), të përgatitur nga brezi i tretë i nxënësve të tij, gjenden kujtime nga mësuesi dhe fjalët e tij. Përafërsisht trashëgimia shkrimore e tij përbëhet prej njëzet librave.

⁶ Rudolf Wrede, *Worte des Konfuzius*, Munchen, (pa datë botimi), f. 13-19; Thomas Cleary, *Konfüçyüs*, Stamboll, (pa datë botimi), f. 192.

⁷ Wrede, f. 21-24.

Ato libra që sot gjenden kanë mbetur që nga shek. III. të e.s. dhe në to ka shumë përmirësime.

b. Doktrina

Nga mozaiku i shkapërderdhur i veprës së njohur të Konfuçit, Lun-Yu, kuptohet virtyti dhe etika e obligimit. Ajo nuk përmban një karakter fetar. Në të nuk shihen termat si mëkat dhe faj, shpërblim dhe dënim, shpallje hyjnore dhe i dërguar i shenjtë. Sipas feve tjera esenca e kumtimit të fesë është “sjellja dhe qëndrimi i njeriut ndaj Zotit”. Kjo i përshtatet ekzistencës kineze e cila është brilante, e dobishme dhe që i tejkalon të gjitha mendimet metafizike. Megjithatë në mësimet e tij ka një ndikim dhe një forcë e cila i tejkalon kohët. Asaj mund t'i thuhet edhe filozofi edhe fe. Ajo ka patur influencë në çdo fushë të jetës dhe është formuar me shpirt.

Konfuçi është njeri i vetëm në mesin e themeluesve të mëdhenj të feve, që vetveten nuk e ka llogaritur si të dërguar të fuqisë hyjnore dhe nuk ka folur për botën e ardhshme. Ai ka besuar në Shpirtëra dhe Qiell, të cilat ia kanë ngjallur ndjenjën e obligimit. Edhe pse doktrina e tij vlerësohet si fe, kjo fe nuk është bazë e propozimeve të tija etike. Ai nuk është marrë me problemet fetare me të cilat merremi ne. Ai është munduar që veten ta mbajë larg bisedave për çështje fetare. E as që ka synuar ndryshimin e besimeve tradicionale të popullit. Ai mbronte mendimin se, në vazhdimin e traditave ndikim kanë ngjarjet metafizike, shpirtërat dhe xhinnet dhe se detyra e njeriut është që të jetojë në harmoni me ta, t'i respektojë ata, të mos ankohet nga fati i tij. Për këtë arsye Konfuçi nuk e ka ndjerë obligim që të krijojë opinione për probleme metafizike. Doktrina e tij ishte filozofia praktike jetike.⁸

Edhe pse Konfuçi qëndronte larg asaj që filozofinë e tij ta mbështeste në baza metafizike, ai Tao-n, gjegjësisht, filozofinë natyrore apo metafizikën mistike të kohës nuk e refuzonte. Fjala Tao ka kuptimin rrugë, ka kuptimin e fuqisë mistere që posedon çdo gjë. Ajo ka kuptimin rrugë të e cila kthehen të gjithë. Ajo është harmonia e të gjitha ngjarjeve në tokë dhe në qiell. Për veprimtarinë dhe interesimin e Konfuçit, “Tao”ja e shoqërisë njerëzore ishte rrugë ideale. Në këtë aspekt Tao është parim etik, fuqi botërore, qeverisës i shoqërisë dhe forcë që zhvillon. Kënaqësia e njerëzve dhe e shoqërisë varet prej Taos. Qëndrimi i Taos varet nga qëndrimi i çdo qeverie të mirë. Nëse qeveria është e mirë, edhe ai është i mirë. Përhapja apo humbja e Taos është fat, njeriu këtu nuk mund të ndikojë. Rrugët ndikuese të Taos janë prej rregullave muzikore, ritmike dhe të jetuarit në mënyrë shoqërore.

c. Muzika dhe ritmi

Sipas mësimave të Konfuçit, Tao shoqërinë njerëzore e paraqet në dy mënyra. Njëra është në muzikë, ndërsa tjetra në Li, gjegjësisht në rregullat e të jetuarit bashkë. Për Konfuçin të dyja këto janë plot me forca mistere. Jetën shoqërore e ndikojnë në një formë të posaçme të tyre. Njerëzit i edukojnë në mënyrë harmonike. Nëse ata egërsohen në shtet dhe shoqëri fillon parregullsia. Ato duhet të mbrohen dhe të përmirësohen. Kjo detyrë i takon perandorit, mbrojtësit të madh të drejtësisë. Tao intensifikohet veçanërisht në drejtësi dhe ligjësi.

Li (harmoni ose ceremoni, kështu përmendet shpesh në literaturë) për jetën shoqërore më tepër domethënie fiton me muzikë. Konfuçi nga kjo nuk kupton vetëm formën egzoterike e cila shihet në marrëdhënie me njerëzit, por, në të njëjtën kohë ai kupton edhe mendjet e shëndosha dhe qëndrimet ezoterike të njerëzve. Li është shprehje më e lartë e ligjësisë në sipërfaqe të tokës dhe për ligjet e universit është ekuilibër njerëzor. Ai është përmbajtja e traditës dhe e drejtësisë. Ai gjithashtu është bukuri në veshje, biseda dhe fytyrë. Njeriu me respektin që ia bën Lisë, arrin mendjen e shëndoshë dhe mendimet e drejta. Sistemi aktual, për të cilin ka nevojë, është përshatshmëria traditave të paraardhësve. Kjo njerëzve u jep lumturi dhe kënaqësi. Pa mos qenë jeta e njeriut nuk mund të ketë harmoni, nuk mund të varrosen të vdekurit, nuk mund të respektohet qielli. Nëse lëshohet pe në kryerjen e ceremonive, humbet populli, shoqëria shkon drejt të keqes. Shkaku që popujt në kohërat e lashta kanë qenë të lumtur dhe të kënaqur, ka qenë mbrojtja e ceremonive. Për këtë Konfuçi si obligim të parë të tij e quan që, ceremonitë

⁸ Wrede, f. 25-27.

dhe traditat e mbetura trashëgim nga paraardhësit e tyre, t'ua mësojë të tjerëve në formën e mëparshme të tyre. Me studimin e Lisë mbahet gjallë mirësia natyrore e njeriut. Mirësia natyrore pa edukatë dhe mësim humbet brenda shprehive të këqia. Për këtë arsye mirësia, sipas Konfuçit, mund të mësohet. Ai që mundohet ta mbrojë formën egzoterike, arrin të vërtetën në qëndrimet ezoterike. Mendimi i drejtë është shprehje e mendjes së shëndoshë, është mirësi egzoterike.

ç. Perfeksionimi

Konfuçi, i cili mbron mendimin e të mësuarit të të mirës, është bërë një shembull njerëzor ideal për shoqërinë. Ai, në syrin e kinezëve që i drejtohen atij, është një njeri i lartë. Ai posedon cilësi origjinale dhe cilësi mirësie. Konfuçi është një njeri, në të cilin është realizuar Tao, rregulli i universit, në të është formësuar edhe ndjenja e rregullave etike. Ai është njeri i madh. Ai është pronar i ekuilibrit dhe i masës. Është zot i dëshirës dhe i përkuljes. Është gjykatës. Në veten e tij ka bashkuar mirësinë në mendjen e shëndoshë dhe qëndrimet etike. Duke e përgatitur vetveten me veprime të durueshme dhe lodhëse, ai ka arritur një pjekuri etike.⁹

Pjekuria dhe përsosshmëria e njeriut për të nuk është qëllim, por, është një mjet me të cilën edhe njerëzit e tjerë të arrijnë këtë pjekuri. Për këtë arsye sistemi i Konfuçit nuk përqendrohet tepër në vlerën e njeriut si individ. Vlera kryesore e njeriut është në atë se ai është krijesë shoqërore. Virtyte janë cilësitë që mund t'i prezentohen shoqërisë. Të gjitha gjërat që e zgjidhin dhe e shpërndajnë shoqërinë janë ngarkesë. Në këtë aspekt të gjitha vlerat etike mbështeten në bazën e reciprocitetit. Konfuçi këtë e cilëson si "Tërësi e Doktrinë". Marrëdhëniet në mesin e njerëzve i përcakton reciprociteti. Në Lun Yu thuhet: "Atë që nuk e do për vete, mos ia bën edhe tjetrit". Fryti më i mirë i këtij parimi është dashuria njerëzore dhe njerëzia. Në bisedat e Konfuçit reciprociteti është rezultat.¹⁰ Theksi mbahet mbi parimin që, në vend që padrejtësisë dhe të keqes t'i përgjigjet me dashuri, t'i përgjigjet me parimin e reciprocitetit të drejtësisë. Dera e urrejtjes dhe e hakmarrjes është e mbyllur. Në Lun-Yu thuhet se e keqja mund të zhduket, jo me të keqe, por me mirësi dhe mëshirë.

Pa mos qenë drejtësia dhe reciprociteti nuk mund të mendohet përsosshmëria njerëzore. Në marrëdhënie me njerëzit në shesh dalin tre virtyte me rëndësi, për të cilat duhet patur kujdes: drejtësia, korrektësia dhe respekti. Për Konfuçin trimëria dhe dituria janë nevojë e pamohueshme në formimin e personalitetit. Kush i nëpërkëmb këto detyra të virtytshme, një ditë do të dënohet, dhe nuk bëhet mëkatar. Sepse për Konfuçin termi "mëkat" nuk ekziston. Për konfuçionizmin mëkati është i huaj. Njeriu që bën gabim, nëse përsëri kthehet në rrugën e drejtë, ai e ka zbatuar rregullin, e ka plotësuar Taon. Kjo është e mjaftueshme. Në konfuçionizëm nuk ekzistojnë termat si pajtim me Zotin, fitim i kënaqësisë së Tij. Nuk ka edhe një mendim për shpërblim ndaj kryerjes së detyrave dhe realizimit të drejtësisë. E mira nuk bëhet për shpëtim, shpërblim, por ajo bëhet për vetë atë se është e mirë. Shpërblimi i saj është brenda në të.¹¹

d. Doktrina e shtetit

Detyrat që mugullojnë nga realizimi i parimit të reciprocitetit, e zhvillojnë shoqërinë. Doktrina për shtetin e Konfuçit është e koncentruar në këtë pikë. Sipas tij ka tre forma të shoqërisë: familja, shokët, shteti. Virtytet e shoqërisë njerëzore dhe detyrat që mugullohen nga ajo shprehjet e posaçme i gjejnë në familje, miqësi dhe shtet.

Kuptimi i familjes, që është baza e shtetit të Konfuçit, në jetë është detyrë më e rëndësishme dhe fetarësia më e madhe. Në familje jetohet sipas rregullave ceremoniale. Ajo përfshin çdo gjë, nga respekti i singertë që përforcon familjen e deri te kurbanit për të vdekurit që fëmijët ua kanë borxh paraardhësve të tyre. Siç shihet qartë, ato nuk janë marrëdhënie grua-burrë, por janë marrëdhënie baba fëmijë, baba djalë. Vajzat, me qenë se nuk ju vazhdon breznia nuk e kanë për

⁹ Wrede, f. 29 dhe në vazhdim.

¹⁰ Wrede, f. 31.

¹¹ Wrede, f.32.

detyrë të presin kurban për paraardhësit pasi nuk llogariten si të familjes. Në përshtatshmëri me traditat e kohës, gruaja në realizimin e obligimeve e ndjek burrin. Nëse vdes babai, nëna respektton djalin më të madh dhe vëllezërit e rinj i respektojnë më të vjetrit. Sipas këtij interpretimi detyrë e burrit dhe gruas është të kenë fëmijë, e sidomos djem. Bashkëshortët që nuk mund të realizojnë këtë detyrë mund të ndahen. Në këtë aspekt besnikëria e mashkullit nuk ka aspak kuptim etik.

Ajo, të cilës i jepet më tepër vlerë se sa familjes dhe që i përshtatet natyrës së Konfuçit, është rrethi i shokëve. Edhe këtu esenca është në obligim reciprok dhe drejtësi. Bamireshia reciproke e shokëve është natyrore. Në lidhje me këtë çështje Konfuçi nuk e ndjen të nevojshme të thotë diç më tepër. Qëndrimet e drejta në rrethin shoqëror janë të përcaktuara në masat e ceremonive. Shoqëria, sikur familja, llogaritet njëra nga bazat e shtetit.¹²

dh. Udhëheqja e shtetit

Nëse rendi i familjes dhe i rrethit të miqësisë nuk është i mirë, nuk mund të ketë një shtet të rregullt dhe qeveri të mirë. Në jetën e shtetit rol të rëndësishëm luan udhëheqja e mirë. Për këtë dhe Konfuçi nuk merret me detyrat e masës, por merret me detyrat e udhëheqësve. Sepse nëse qeveria është e mirë, edhe populli do ta respektojë. Për këtë edhe lideri udhëheqës duhet të jetë një njeri i madh i cili në vete realizon Tao-n dhe i zbaton ligjet e tij. Para syve të njeriut pa zell, që vepron sipas ndjenjave dhe që është i përshtatshëm për të udhëhequr, ka mendime të mëdha për profit. Atij njeriu nuk duhet t'i jepet rast që të udhëheq. Ai nuk është i përshtatshëm për udhëheqje. Në të gjitha udhëheqësitë çështje me peshë është të jesh shembull i mirë. Ligjet dhe dënimet çojnë në respektim sipërfaqësor, suksesin nuk e bëjnë të përhershëm. Përkundër kësaj shembulli i mirë është një fuqi që ndikon në çdo gjë. "Autoriteti etik i sundimitarit i ngjanë erës, ekzistenca e popullit i ngjanë kullotës, populli, sikur kullota e cila i përkulet erës që frynë përherë, i përkulet autoritetit etik." Në Lun-Yu thuhet se: "Ai që e sundon fuqinë e personalitetit është si ylli polar. Ai qëndron në vend statik, yjet e tjerë rrotullohen rreth tij." Shembull i mirë mund të bëhet vetëm pjekuria etike. Për këtë pjekuria e lartë etike është për sundimtarin e zgjedhur të qiellit. Kjo është kushti i parë për një udhëheqje të mirë. Ai është trupëzim i Taos, rendit të gjithësisë, për këtë njeriu brenda në rregull është kulti i Taos. Detyrë e tij është edhe përdorimi Taos në qeveri. Kjo detyrë bëhet me nxitjen dhe mbështetjen e muzikës dhe ceremonive. Sidomos ceremonia Li është mjet më i pasur në dorën e tij. Nëse atë e përdor mirë, populli bëhet i lumtur. Kjo plotësisht varet prej udhëheqjes, qeverisë. Ky duhet të jetë qëllimi i udhëheqësit. Sipas Konfuçit, udhëheqësi është guvernator i pakufizuar dhe të gjitha shtetet i udhëheq sikur pasurinë e vet. Ai, regjimin e ashpër dhe autoritativ që është egërsuar, e zbut. Popullin e qetëson me parimet themelore dhe me varësi ndaj Taos. Kjo në jetën shtetërore do të thotë, që udhëheqësi t'i llogaritet dhe t'i realizojë dëshirat e popullit. Dëshira më e rëndësishme është marrëdhënia në mes udhëheqësit dhe të udhëhequrve. Konfuçi siguron e vë mbi të gjitha elementet e forcës së shtetit. Udhëheqësi popullin e tij e udhëheq me fuqinë shpirtërore, sepse forca materiale e udhëheqësisë praktike nuk është e mjaftueshme. Për këtë nëpunësit duhet të zgjidhen, jo sipas dëshirave personale, por, sipas specifikave të aftësisë dhe të karakterit. Në marrëdhëniet nëpunës-popull, vendimi merret mbi bazën e reciprocitetit. Nëpunësit duhet të posedojnë inteligjencë, aftësi praktike dhe sinqeritet dhe lojalitet ndaj udhëheqësit. Nëse të gjitha këto rregulla merren parasysh shoqëria vepron duke mos rrëshqitur dhe duke mos kapërcyer rrotat. Tao i shtetit rregullohet. Në të kundërtën udhëheqësi nuk mund të jetë i denjë për meritën "*bir i qiellit*", "*soveranitet i shenjtë*".

Siç u pa, rendi shtetëror i Konfuçit nuk është i ndërtuar mbi një autoritet të dukshëm dhe mbi një doktrinë etike të formuar. Ajo është një doktrinë etike e formuar mbi bazën e reciprocitetit dhe të modelit.

Qëllimi i Konfuçit ishte që me këtë doktrinë të ndryshojë njerëzit dhe rrethin e tyre shoqëror. Kjo është një dukuri që ia vlen të kihet kujdes në historinë shpirtërore të njerëzimit, për shkak se ia ka dalë të qëndrojë në këmbë pa mos u bazuar në një besim fetar. Rrënjët e kësaj duken dhe

¹² Wrede, f. 34.

shkojnë deri në periudhat krijuese të historisë kineze para Konfuçit. Shërbimi i pavdekshëm i Konfuçit është shndërrimi i këtyre parimeve dhe vlerave të kohës, në doktrinë. Kështu e ka shpëtuar rendin e vjetër të shoqërisë. Doktrina e tij asnjëherë nuk është nëpërkëmbur dhe për njerëzit e përsosur të shtresës së mesme ka shërbyer si kriter. Të shenjtat e bazuara në filozofi dhe ekstazë i ka refuzuar, për bazë ka marrë të kuptuarit e shëndoshë të njeriut, ndërsa shenjtoreve dhe trimave të legjendave nuk iu jep rëndësi. Kjo doktrinë është trashëgimi e racës së Kinës.¹³

Detyra e shtetit është edukimi dhe të ndihmuarit e popullit në këtë aspekt. Mbi këtë bazë do të realizohet parimi themeltar i jetës së shtetit. Konfuçi i ka refuzuar mendimet për ekzistencën e zotave dhe shpirtërave. Për këtë arsye disa kanë thënë se vendi i tij nuk është në fe por në historinë e filozofisë. Konfuçi nuk është interesuar aq për jetën pas vdekjes. Pyetjen për këtë çështje të njërit nga nxënësit e tij: “Nëse njeriu ende nuk mund ta njohë jetën e tij, si mund ta kuptojë vdekjen”, e ka lënë pa përgjigje. Krahas qëndrimit ngurrues ndaj fesë, ai nuk ka qenë larg pjesëmarrjes në ceremonitë fetare. Sipas tij virtyti është tre llojesh: respektimi i udhëheqësisë qiellore, i njerëzve më të vjetër dhe i fjalëve të njerëzve të shenjtë. Kjo është një mbeturinë e fesë së vjetër në konfuçionizëm. Natyrisht Konfuçi, në jetën e tij dhe në periudhën e parë pas vdekjes së tij, nuk ka gëzuar aq respekt. Kur sundimtari i Kinës, mendimin e tij etik e bëri fe shtetërore dhe, gradualisht e shenjtëroi atë, atëherë, filloi edhe respektimi ndaj Konfuçit. Shkrimet e tij në vitin 140 para e.s. u bënë libra shkollorë dhe respekti ndaj tij u shpall zyrtar. Për së pari herë në shek. I. të e.s., në shkollat shtetërore u pre kurban për Konfuçin. Kjo traditë në shek. VI. u gjeneralizua. Në shek. VII iu dha titulli “mësuesi i madh” dhe për nder të tij u urdhërua të ndërtohet një tempull, gjithashtu, u bë edhe një panoramë e nxënësve të tij. Në shek. XI iu dhanë titujt “princ” dhe “shenjtor”. Në shek. XIII një njeri me emrin Chu-Hsi, me zhvillimin e konfuçionizmit krahas budizmit, konfuçionizmin e ngriti në nivelin e doktrinës shtetërore dhe kjo vazhdoi deri në vitin 1906.

Zotave zyrtarë të konfuçionizmit ju shtuan edhe disa personalitete. Perandori atë njeri dhe atë gjeni legjendar që dëshironte, e shpallte për zot. Kështu që në shek. XIV një yll shpirtëror i vjetër u ngrit në “*hyjnitë të literaturës*”. Gjithashtu u vërtetua edhe hyjnija e “*Zotit të murit të qytetit*”, të cilin populli e respektonte edhe më herët. Kurse në shek. XVI një hero historik u ngrit në “*hyjni luftarake*”.

Me shkatërrimin e *fisit mançu*, në vitin 1911, mori fund edhe perandoria e kultit, që kishte vazhduar deri në atë kohë. Tempulli i njohur i Qiellit u shndërrua në një muze. Ndërsa Mao Ce-Tung, shokëve të tij partiakë u tërhoqi vëmendjen që, ashtu sikurse mësojnë Marksini dhe Leninin, të mësojnë edhe Konfuçin.

4. Shintoizmi

Literatura: F. Heiler, *Die Religionen der Menschheit*, f.135; H. Von Glasenapp, *Die nichtchristlichen Religionen*, f.268-274; Ernst Benz, *Neue Religionen*, Stuttgart 1971.

Fjala *shinto* ka kuptimin “rruga e zotave”. Është një fjalë me të cilën japonezët i quajnë fetë vendase. “Shin, shen” (shpirti natyror) ka kuptimin “to, tao”. Bletës në japonishtë i thuhet “kami no miçi”.

Njohuria jonë për fenë japoneze fillon me shkuarjen e misionarëve jezuitë në Japoni në shek. XVI dhe XVII dhe qëndrimin e tyre për një kohë të gjatë atje. Historia Shinto studiohet në tre periudha: periudha e parë fillon në kohën e legjendave dhe përfundon në vitin 552, datë e hyrjes së budizmit në Japoni. Ndërsa periudha e dytë, vazhdon deri në shek. IX, që është koha e luftës mes budizmit dhe shintoizmit. Në këtë periudhë elementet dhe mendimet budiste influencojnë shintoizmin. Kurse periudha e tretë, vazhdon deri në reformat perandorake të vitit 1868. Sepse, autoriteti dhe sundimi i Perandorit, që nga viti 1192, ka qenë në duart e

¹³ Wrede, f. 37.

komandantëve të fronit (*Shogun*). Përsëri në këtë periudhë u ndanë budizmi dhe shintoizmi, dhe u formua “një Shinto i pastër” ose “Shinto i reformuar” që më pas u shpall fe zyrtare e shtetit. Por, ajo lëvizje, që nuk e kënaqi popullin, hapi rrugën e paraqitjes së shumë fraksioneve shinto.

a. Librat e shenjtë

Japonezët, para pranimit të shkrimit kinez nuk kishin ndonjë shkrim të tyre special, kurse njohuritë për periudhat e mëhershme mbështeteshin në transmetimet gojore. Në vitin 712, transmetimet historike dhe legjendat e vjetra janë përmbledhur në veprën me titull “*Koçiki*”, dhe në vitin 720 u botua vepra me titull “*Nihongi*”, ku paraqitet historia e perandorisë së parë. Ndërsa përmbledhjet për kultin shtetëror dhe fenë, të përmbledhura në shek. IX dhe X, në vitin 927 janë botuar në 50 libra. Më i rëndësishmi nga këta është “*Engishiki*”.

b. Konceptet për gjithësinë

Si në popujt e vjetër, edhe për shintoistët bota përbëhet prej tre shtresave që qëndrojnë njëra mbi tjetrën. Qielli, toka dhe nëntoka. Në të tre shtresat qëndrojnë hyjnitë. Vetëm se në nëntokë më tepër gjenden të vdekurit dhe viganët. Sipas legjendës për krijim nën ndikimin e kulturës kineze, në fillim ka ekzistuar një shkëmb në formë të vezës. Nga pjesët e imëta dhe të lehta të saj është krijuar qielli, ndërsa nga pjesët e trasha toka. Kurse hyjnitë janë krijuar vetvetiu. Zotët si Izinagi dhe motra e tij Izinami, me propozim të zotave të tjerë qëndrojnë mbi një urë të gjatë dhe të lartë, dhe përziejnë me shtizë të xhevahirtë, deri sa të thahet, shkëmbin prej baltës të paformuar. Me ngritjen e shtizave, balta që pikon prej tyre krijon një ishull. Më vonë, Izinagi dhe Izinami vendosen në këtë ishull dhe atje martohen. Nga kjo martesë lindin tetë ishuj japonezë, Zoti i Diellit Amaterasu dhe një mori zotash. Edhe për zotat e tjerë tregohen legjenda të ndryshme: Ninigi, nipi i Hyjneshës së Qiellit, afër tij mban shenjat (pasqyrën, shpatën dhe pe prej xhevahiri) e perandorisë japoneze. Ai zbrit në ishullin Kijushu dhe atje martohet me vajzën e zotit të kodrës. Nga trashëgimtarët e tij të mëvonshëm është sundimtari i luftëtarëve hyjnorë, Xhimmu-Tenno. Ninigi popullin e tij e ka dërguar prej Kijushu në Jamato të perëndimit dhe atje është bërë “sundimtar i parë njerëzor”. Ninigi llogaritet themeluesi i fisit të sotëm sundimtar. Historianët japonezë si vit të hipjes në fron të Ninigjit japin vitin 660 para e.s.

Këto legjenda paraqesin dy elemente të bashkuara në shintoizëm: në një anë është, pa dallim nga legjendat e popujve primitivë, arritja deri në ditët e sotme e një feje natyrore të thjeshtë; në anën tjetër, futja e themelimit të Perandorisë së Japonisë në mesin e ngjarjeve kozmike dhe ngritja e saj në shtresën e zotave. Kjo lidhje nxjerr në shesh të vërtetën se shintoizmi është fe më e vjetër natyrore që, në një popull me kulturë të lartë, ka jetuar deri më sot. Fenë, me një mendim të thelluar ia lidh perandorisë dhe e shenjtëron sundimtarin.

c. Forcat metafizike

Numri i zotave dhe i shpirtërave në shintoizëm, është aq i madh sa nuk mund të numërohen. Megjithatë, bëhet fjalë për 80 apo 800 kami (zota). Në krye të Panteonit gjendet Hyjneshja e Diellit, Amaterasu. Por kjo asnjëherë nuk është sundimtar i përgjithshëm i universit; ajo udhëheq vetëm shtetin Qiellor. Kurse udhëheqësia e botës më tepër gjendet në dorë të një kuvendi të zotave. Vendi i kultit më të madh të Amaterasusë është tek Isai, ndërsa simbol i hyjnisë është pasqyra. Tsukijomi, Zoti i Hënës, sot nuk duket fort në shesh. Rolin e tij pjesërisht e ka zoti i detit dhe i stuhisë, Susanowo. Ndërsa zoti i rrezikshëm është Atago, Zoti i Zjarrit. Vendi i kultit kryesor është te Kjoto, në kodrën Atago. Edhe pse shumica e shtëpive prej druri të japonezëve zhduken nga ai dhe krahas asaj që është një forcë që jep lumturi, zjarri shihet si një forcë shkatërruese. Ndërkaq Inari, zoti i ushqimit në kohërat e vjetëra, sot është bërë Njeri Orizi. Dhelpra llogaritet kafshë e shenjtë e tij. Për këtë në tempujt e tyre ushqehen dhelpra dhe nëpër to gjenden statuja të tyre. Përveç këtyre zotave të rëndësishëm, ka zotëra të vendeve dhe rrugëve të caktuara, zotëra të profesioneve të ndryshme të forcave natyrore. Bile besohet se çdo pjesë e shtëpisë si dera, kuzhina, oxhaku etj. kanë zotat e tyre specialë. Në periudhën e parë, kulti Phallus ka qenë

shumë i përhapur. Sidomos respektoheshin edhe kafshët dhe kodrat e shenjta. Gjithashtu me futjen e disa sundimtarëve të vdekur në Panteon, Panteoni është zgjeruar edhe më shumë. Shumë respektohen Xhimmu, njëri prej sundimtarëve të shenjtëruar dhe themeluesi i shtetit, Mejxhi, perandor i vdekur më 1912 dhe sidomos shumë respektohet edhe Oxhini. Edhe nga njerëzit e mëdhenj edhe nga komandantët ka shumë të shenjtëruar.

ç. Kult

Adhurimi i *kami*-ve (zotave) bëhet me leximin e lutjeve dhe me bërjen kurban të orizit dhe të pijeve nga orizi. Sot nuk ka shumë sakrificë kafshë. Gjithashtu nuk haset edhe në sakrificë njerëz, përveç atyre që në raste të rralla e sakrifikojnë vetveten me dëshirën e tyre. Për shembull, Gjenerali Nogi dhe gruaja e tij, në ditën e varrimit të perandorit Mejxhi, e kanë sakrifikuar veten duke u vrarë me "harakiri". Adhurimi bëhet ose nëpër shtëpi, ose nëpër tempuj në formë të kubeve të quajtura "*mija*". Shumica e tempujve janë të thjeshtë dhe shtëpiza prej druri. Ato përbëhen prej një saloni për lutje dhe një saloni kryesor. Besimtari përpara salonit për lutje duke i shkundur duart ia tërheq vëmendjen zotit dhe fillon lutjen. Pas një perdeje në salonin kryesor, të fshehura në një qese të mbuluar gjenden simbolet (*pasqyra, arma, jastëku ose gjëra të ngjashme*) që e përfaqësojnë zotin. Pamjet dhe ndërtesat e tempujve të zotit gjendeshin në Shinton e vjetër, më vonë me influencën e budizmit u bë traditë ndërtimi i godinave të mëdha të shenjta. Përpara tempujve Shinto gjenden një apo më shumë dyer të hapura, të bëra prej dërrase, guri ose minerali, të quajtura "*torii*". Për adhurim vizitohen edhe male dhe tempuj të shenjtë. Vizituesit gjatë intervalit të vizitës vishen me tesha të bardha dhe me kësulë prej hasëre. Në situatat si gjendja e papastërtisë, është e nevojshme larja e trupit më ujë të pastër.

Në adhurim udhëheqin murgjit. Në martesën e tyre nuk ka pengesa. Në të shumtën e rasteve detyrat u mbesin trashëgim nga baballarët e tyre. Gjatë adhurimit vënë një kësulë fator të zezë, veshin xhup të bardhë dhe bartin një bastun.

d. Koncepti për botën e ardhshme

Shintoizmi, sipas transmetimeve të vjetra, ka një besim sipërfaqësor për botën e ardhshme. Besohet se shpirti i atij që ka vdekur ka shkuar në botën nëntokësore, kurse personalitetet e mëdha vazhdojnë të jetojnë fshehurazi në botë. Disa korrin sukses që të dalin në qiell. Në shintoizëm nuk besohet në shpërblimin e të mirës dhe të keqes. Vetëm se, si në popujt e tjerë, ashtu edhe në shintoizëm, besohet se paraardhësit i mbrojnë trashëgimtarët. Ndërkaq sipas mendimit të sotëm, çdo kush që vdes bëhet "kami" (zot).

dh. Shinto i shtetit

Me reformat e lëvizjes të shintoizmit të bëra në vitin 1868, u planifikua regresioni i budizmit, ndërsa shintoizmi u bë fe shtetërore. Por, pa kaluar shumë kohë, në vitin 1889 u shpall edhe liria e besimit. Që nga viti 1900 u kërkua që shintoizmi të jetë kult shtetëror, çdo japonez, pa marrë parasysh se cilës fe i takon, mund të marrë pjesë në këtë kult. Me këtë pretendohet që të forcohet ndjenja nacionale dhe autoriteti perandorak. Në vitin 1945 ngatërresat në mes të politikës së Japonisë dhe Shintosë së Shtetit i zgjidhi Amerika, ndërkaq në vitin 1946 perandori hoqi dorë nga pretendimi se është bir i zotit. Shinto e shtetit vendin ia la shekullarizmit dhe laicizmit. Zbrazëtinë që u krijua u munduan që ta mbushin fetë dhe rrymat e reja. Për shembull, Soka-Gakkai përbënte shumicën e të zgjedhurve në parlamentin Japonez. Sot është një realitet social dhe politik me peshë.

5. Fetë e reja japoneze

Një pjesë e rrymave kanë lindur në shekullin e kaluar. *Feja-Tenri* dhe *feja-Omoto* janë disa prej tyre. Në vitin 1945 kanë bërë një zhvillim të përshpejtuar. Kur shintoizmi ishte fe e shtetit budizmi dhe krishterimi ishin nën kontrollin e shtetit. Ndarja e administratës së fesë dhe shtetit, ardhja e një lirie të re fetare, hapi rrugën e daljes së shumë komuniteteve të reja përpara shoqërisë. Komunitetet, numri i të cilave më herët nuk kalonte numrin 34, në periudhën pas vitit 1946 arriti numrin mbi 400.¹⁴ Është vështirë që këto komunitete t'i tubosh në një emër të përbashkët. Çdonjëri ka metodën e vet të zhvillimit.

E veçantë e feve të reja është që të gjitha ato mbështeten në një shpallje hyjnore dhe themeluesit e feve llogariten bartësit e shpalljes apo inkarnacion hyjnor. Kjo e vërtetë përbën themelin e suksesit të feve të reja. Çdo fe prek në aktualitetin e përvojës hyjnore. Propagandon udhërrëfënës për udhëzim. Në shoqërinë japoneze, ajo që tërheq vëmendjen është, krahas strukturës së saj patriarkale, prezenca e shumë grave në mesin e bartësve të shpalljes. Themeluesja e fesë-tenri, Miki Nakajama, ishte gruaja e një marangozi. Ajo në vitin 1838 shpalli se zotat e kanë thirrur që t'iu shërbejë atyre. Nipi i madh i saj, Zen-e Nakajama, është lider i besimtarëve, numri i të cilëve sot e kalon tre milionshin. Në të njëjtën mënyrë edhe feja-omoto bazohet në Nao Deguchi, bartës i shpalljes së krijuesit të gjithësisë dhe zotit të qiellit, dhe nipi i tij sot është kryetar i komunitetit. Numri i sampatizantëve kalon mbi një milion. Disa themelues të tjerë të feve shpalljet hyjnore i mbështesin në rrugën e re të udhëzimit të Budës. Për shembull, njëri nga këta është Baba-Kakushun, themelues i Issaj-Shuit. Gjithashtu edhe Jasaka Kakusho mbështet shpalljen e Kobo Daishit, lider i drejtimit budist Shingon. Poashtu, Ogura Raigan, themeluesi i Nempo-Shinkjo-së, fraksionin e tij e mbështet në manifestimin e Amida Budhha-s. Ndërsa disa të tjerë shpalljen e tyre e bazojnë në zotat e adhuruar tradicionale japoneze. Për shembull, Kitamura Sajo, themeluesi i komunitetit të quajtur "fe e atyre që vallëzojnë", pretendon se nga hyjnia e një burri dhe një gruaje është obliguar që ai vetë në tokë të themelojë sundimin hyjnor. Ndërsa një grup tjetër pretendon se janë negocues mes njerëzve dhe shpirtërave dhe se janë të obliguar t'iu tregojnë njerëzve rrugën e drejtë.¹⁵

Sipas rrënjëve ku mbështeten fetë, ndryshon edhe koncepti për shpalljen. Në përgjithësi ndërmjetësit e rinj që janë në pozitë të të dërguarit të botës qiellore, kanë bindjen se fuqia madhështore njerëzve u ka sjellë zgjidhje të reja të përshtatshme me nevojat e kohës sonë.

Ana e rëndësishme e feve të reja është formimi i marrëdhënieve të brendshme mes udhëzimit fetar dhe mes shëndetit e shërimit trupor. Të dërguarit e rinj të udhëzimit si rrugë për arritjen e shpëtimit theksojnë se ata nuk shpërndajnë vetëm shpëtim shpirtëror, por, shpërndajnë edhe ilaç edhe për shërim trupor dhe shpirtëror. Gjithashtu në fetë e reja mrekullitë e shpërndarjes së shërimit janë shumë të përhapura. Shërimi shpirtëror dhe trupor, paramendohet si ripërtirje e trupit dhe shpirtit të njeriut. Mund të bëhemi dëshmitarë të punëve të çuditshme dhe admiruese të personave, të cilët pretendojnë se janë në marrëdhënie me botën hyjnore.¹⁶

Në fetë e reja theksohet edhe etika sociale. Bashkë me shërimin dhe udhëzimin priten edhe zgjidhjet e problemeve shoqërore që i kanë sjellë luftërat dhe varfëria. Pjesa më e madhe e këtyre feve manifestojnë qëndrim pasiv. Aktivitetet etike brenda në komunitete janë shumë të forta, në këtë aspekt përdorin mjetet më moderne. Për shembull, fetë tenri dhe omoto garojnë njëra me tjetrën në ndërtim në të gjitha fushat shoqërore, si çerdhe fëmijësh, strehimore për të varfër, spitale, pushimore etj. Specifikë me rëndësi në institucionet fetare është garantimi i sigurisë dhe mbrojtja sociale e personave të familjeve të mëdha të vjetra japoneze dhe kalimi i komuniteteve fetare në vend të familjeve të mëdha të shkatërruara bashkë me industrializimin modern. Këtu individët gjejnë, jo vetëm ngopje shpirtërore, por, në të njëjtën kohë gjejnë edhe dashuri dhe mbrojtje sociale brenda në komunitet.¹⁷ Siç shihet në rendet, në përfaqësimin e liderit fetar jetohen ideale shpirtërore dhe administrative.

¹⁴ Ernst Benz, *Neue Religionen*, Stuttgart 1971, f. 18.

¹⁵ Benz, f. 19.

¹⁶ Benz, f. 20.

¹⁷ Benz, f. 21.

Fetë e reja nuk manifestohen vetëm në formë të librave të shenjtë dhe të shkrimeve të shenjta, në to edhe shpalljet e reja dhe personalitetet e rinj janë përfaqësues të fuqisë shpirtërore. Këta liderë luajnë rol të rëndësishëm në zgjidhjen e problemeve shpirtërore dhe materiale brenda në komunitet. Ende nuk është themeluar sistemi hierarkik. Marrëdhëniet mes komunitetit dhe liderit janë të natyrshme. Respekti dhe dashuria e treguar ndaj liderëve nuk është pengesë që individët problemet e tyre t'i dërgojnë individualisht tek liderët, por, edhe në atë që lideri të merret me ta.

Kjo lëvizje shoqërore, varet edhe nga pritja për *Kohën e Fundit*. Qëllimi kryesor nuk është vetëm ripërtërirja e njeriut, por, edhe ripërtërirja e shoqërisë. Ka një pritje të gjallë për të ardhmen dhe kjo pritje është zhdukja e të gjitha fatkeqësive sociale si uria, mjerimi dhe luftërat, dhe formimi i shoqërive ideale. Për këtë qëllim, ndërtohen qytete të komuniteteve të reja ku do të jetojë shoqëria idealiste. Masa e fetarisë është suksesi i respektit dhe dashurisë brenda në komunitet.¹⁸

5. Feja Cao-Dai e Vietnamit

Në gjuhën vietnameze Cao-Dai është emri i Zotit të Madh dhe gjithashtu është edhe emri i fesë së re, të krijuar në fillim të shek. XIX. Për një kohë të shkurtër ka fituar mbi dy milionë simpatizues. Cao-Dai ka bashkuar fetë e vjetra dhe thotë se ka hapur rrugën dhe e ka filluar periudhën e shpëtimit. Në aspektin egzoterik manifeston strukturën hierarkike të kishës katolike dhe murgërisë budiste, etikën e konfuçionizmit dhe konceptin taoist për universin. Specifika mesianike në pretendimin universal të kësaj feje të re, paraqet një paralelizëm me rrymat e reja të paraqitura në rajone të ndryshme të botës. Specifikë më e rëndësishme e saj është dhënia peshë mendimit spiritualist. Spiritualizmi tradicional që haset nëpër rajone të ndryshme të Azisë është sintezë e respektit të shpirtërave të paraardhësve, të shpirtërave të personave të vdekur dhe spiritualizmit “shkencor” perëndimor, i bazuar në francezin Allen Kardec.¹⁹

Nga përzieria e mendimeve spiritualiste të tipit perëndimor, të bartura në Vietnam nëpërmjet nëpunësve dhe oficerëve kolonizues francezë, dhe e besimeve shpirtërore vendëse, ka lindur një rrymë e re. Profeti dhe përfaqësuesi i kësaj rryme është Phu-ven-Chieu. Ai pretendon se ka pranuar shpallje nga zoti Cao-Dai, dhe se është dërguar për të udhëzuar popullin vietnamez. Më vonë shpalljen dhe profetësinë e ka vazhduar Le-van-Trung. Trung ka ndaluar përdorimin e alkoolit dhe pijeve të tjera dehëse, ushqimet e kafshëve si ngrënien e mishit dhe peshkut, dhe ka shpjeguar nevojën e të ushqyerit me ushqime bimore.²⁰

Në vitin 1926 Cao-Dai zyrtarisht njihet si fe e re dhe tempujt e parë janë hapur në Taj-Ninh. Ata kanë një rajon (kamp) simbolik të pavarur, të ngjashëm me Vatikanin, ku udhëheqin. Sipas një libri të katekizmit të botuar në vitin 1953, bota gjithnjë e më shumë shkon drejt të keqes dhe i afrohet Ditës së Fundit. Cao-Dai është Zoti i Madh, njësinë dhe ekzistencën e të cilit e kanë lajmëruar të gjithë të dërguarit. Shpirtërat, menjëherë pas vdekjes së trupit vazhdojnë të jetojnë në trupa të tjerë pasues. Masa e reinkarnacionit, si përgjigje e sjelljeve të mira dhe të këqia në sistemin Karma të hinduizmit, ndikimin e saj e paraqet në trupat e ardhshëm. Ringjallja (jeta e dytë) nuk ndodh vetëm në botë, ajo ndodh edhe në yje dhe planete të tjera. Shpirtërat me njerëzit e tjerë flasin nëpërmjet ndërmjetësuesve. Shpalljet e reja mund të merren në seancat e kultit. Në shpallje nuk ka kufizim kohor dhe vendor. Vetëm se, u lejohet mbajtja e seancave individuale që bëhen për keqpërdorime. Në tempujt e ligjshëm është shpallja e pranuar dhe lidhja me botën hyjnore gjatë intervalit të ceremonisë nga ana e murgjve.²¹

¹⁸ Benz, f. 22.

¹⁹ Benz, f. 25.

²⁰ Benz, f. 26-28.

²¹ Benz, f. 29-42.

6. Sun Myung Moon dhe Lëvizja e Unitetit

Lëvizja ka filluar me Organizatën “*Shpirti i Shenjtë*”, e themeluar nga koreani Sun Myung Moon në vitin 1954. Qëllimi i lëvizjes është që në bazë të parimeve të veta, të bashkojë krishterimin dhe të gjitha fetë e tjera botërore në komunitetin me emër “mesia i pritur”. Ky “bashkim” është edhe botëror edhe fetar. Bazat themelore të këtij sistemi janë sqaruar në librat e shenjtë me emrin “*Parimet Hyjnore*”. Moon është lideri shpirtëror që të gjithë fetë e presin si “mesia”. Ai është i obliguar të formojë vëllazërinë botërore. Ai do ta plotësojë detyrën e lënë për-gjysëm nga ana e Jezu Krishtit.²²

Themeluesi i lëvizjes, Sun Myung Moon, ka lindur në vitin 1920 në Sangari të Koresë Veriore. Kur Moon ka qenë 10 vjeç familja e tij e ka lënë budizmin dhe ka përqafuar krishterimin. Edhe në doktrinë bien në sy ndikimet e parimeve themelore të të dyja këtyre feve. Ai ka studiuar inxhinieri. Në moshën 16 vjeçare, për shkak të vizionit Jezu Krishti të përjetuar dhe për shkak të ndjeshmërisë se kjo detyrë i ka kaluar atij, ai vazhdoi meditimit dhe në dritën e shpalljes dhe inspirimit në moshën 25 vjeçare, ka përgatitur bazat e doktrinës të paraqitura me titull “*Parimet e Unifikimit*”.²³ Në vitin 1951 fillon propagandimin e detyrës. Së shpejti do të realizohet premtimi i dhënë Mesias, i cili do të sundojë botën e re. Lëvizja zyrtare filloi më 1954.

Moon, për të zhdukur ndarjen mes njerëzve dhe ndjenjat nacionaliste, ka nxitur martesën e përzier. Në fusha të ndryshme ka formuar organizata ndërkombëtare. Ai llogaritet “*babai*” i komunitetit. Tre martesat e para të tij nuk kanë qenë të suksesshme. Por, ai bashkë me gruan e katërt të tij janë “prindër të vërtetë”. Edhe familja e formuar me vënien e kurorës është “familja e vërtetë”. Fëmijët që do të lindin janë fëmijë pa mëkate. Ai e ka gjetur rrugën e shpëtimit të njerëzimit nga sundimi i djallit dhe atë e propagandon. Mëkati i cili ka filluar me “*adulterin*” e Eva-së dhe të djallit, ka vazhduar me “*Kabilin*”. Kështu që babai i racës njerëzore është bërë “*djalli*”. Tash, me themelimin e “*Familjes së Vërtetë*” të Moon-it dhe me familjet e tjera të shenjtëruara nga ai, do të përfundojë sundimi dhe mëkati i djallit.

Sipas Moon-it, koha legjitime e periudhës së Dhiatës së Vjetër dhe të Re, ka përfunduar dhe ka filluar periudha II e Jezu Krishtit. Njerëzit përsosmërinë e tyre do ta arrijnë me anë të besimit të drejtë dhe sjelljeve etike.

“Trupi kur ta përfundojë fuksionin e tij vdes, ndërsa në dimensionin metafizik vazhdon të jetojë shpirti, që nuk duket por ka arritur një përsosshmëri të caktuar.” Qëllimi i strukturës fizike është të ndihmojë zhvillimin e shpirtit.²⁴

*“Kur trupi, me kryerjen e funksionit vdes, që të mos ketë më asnjëherë mundësi të formohet një tërësi materiale, kthehet në tokë, vend ky ku trupi do të ndahet në elemente që e përbëjnë strukturën e tij. Kur trupi vdes, shpirti ndahet nga ai dhe fillon jetën e tij deri në pafundësi në botën shpirtërore, pa mos ekzistuar një përkufizim trupor. Shpirti, që kalon në këtë dimension, ka aftësi për të komunikuar edhe me ekzistencat tjera shpirtërore, në botën e shpirtërave, edhe me personalitetet shpirtërore të njerëzve, të cilët mentalisht gjenden në trupa fizikë të botës fizike.”*²⁵ *“Njerëzit që gjatë jetës në këtë botë nuk kanë mundur të arrijnë përsosmërinë, që është qëllim i krijimit, janë të detyruar t’i vazhdojnë përpjekjet e tyre për ta arritur atë, nëse nuk kanë ndonjë dallim trupor në botën shpirtërore, në bashkëpunim me njerëzit që ende jetojnë në trupa fizikë. Shpirti, në këtë dimension të ri të privuar nga avantazhet trupore që mundëson elemente gjallërie, e cila do të ndihmojë në mënyrë direkte në lartësimin e tij, atë e detyron që, për lartësimin e tij, në krahasim me mundin në këtë botë të harxhojë mund më të madh...duke ndihmuar njerëzit e drejtë, ai mund të shfrytëzojë rrugët indirekte që zgjatë më tepër.”*²⁶ *“Pas vdekjes së trupit, nuk janë të vërteta pretendimet se shpirti që e lë trupi, me një ndryshim magjik pa asnjëfarë përgjegjësie, do të jetojë në parajsë. Po edhe pretendimet se shpirti, kur është i*

²² Chung Hwan Kwak-Thomas Cromwell, *Unification Prensipierinin Özü, Sun Myung Moon'un Öğretisinin Esasları*, pa vend dhe datë botimi, f. 233-241.

²³ Kwak-Cromwell, f. 3.

²⁴ Kwak-Cromwell, f. 41.

²⁵ Kwak-Cromwell, f. 52.

²⁶ Kwak-Cromwell, f. 56-57.

ulët, i mallkuar do të qëndrojë deri në pafundësi në ferr... Shpirtërat e ulët, duke i përgatitur vetvetes jetë qendrore duke bërë presion mbi të tjerët, jetojnë në vendin e quajtur ferr, është një fushë shpirtërore nën fazën e krijimit. Ndërsa në vendin e quajtur parajsë, në afërsi të hapësirës së ferrit, qëndrojnë shpirtërat të cilat besojnë në Zotin apo jetojnë jetë të vetëdijshme duke qëndruar lidhur me vlerat e drejta që janë të grupëzuara sipas kulturës dhe grupeve që u takojnë.²⁷ “Në botën ideale të Zotit nuk ka ndonjë vend që quhet ferr dhe kur njeriu, të arrijë bashkimin absolut me Të (Zotin), arrinë kënaqësinë e të jetuarit nën dominimin e dashurisë së pafund dhe të paharxhueshme të Tij.”²⁸

Pra, shpirtërat që arrijnë përsosmërinë, pas vdekjes lartësohen në katin e Zotit. Ndërsa shpirtërat e njerëzve, të cilët me sjellje dhe besim të gabuar, nuk kanë mundur të arrijnë përsosmërinë, si fantazmë (hije), pa trup vazhdojnë të shëtisin dhe të ndjejnë dhembje. Shpirtërat, të cilët në jetën fizike nuk kanë mundur të arrijnë shpëtimin, pas vdekjes u ndihmojnë pozitivisht ekzistencave fizike, ata mund t'i shtojnë punët e mira dhe bamirësitë, të cilët duke e zhvilluar përsosmërinë bashkohen me Zotin. Parajsa është shprehja simbolike e bashkimit me Zotin, ndërsa ferri është shprehja simbolike e largësisë nga Zoti dhe e shtimit të mërzisë. Siç shihet, nuk ka Kohë të Fundit, Ditë të Llogarisë dhe Besim në ringjallje, si në islam.²⁹

Jezusi në misionin e tij mesianik nuk ka qenë i suksesshëm, kurse Muhamedi, “është një profet që i është dërguar njerëzimit me detyrë për të bërë përgatitjet për ardhjen e prindërve të vërtetë.”³⁰

Me themelimin e qeverisjes së Zotit në botë nga ana e Mesias II. ka filluar “periudha e artë”. Veprimet e saja vazhdojnë me organizata të ndryshme internacionale për paqe. Njeriu i zgjedhur nga Zoti, me të përfunduar misionin e tij, Zoti do t’ua bëjë me dije njerëzimit dhe ata do ta ndjekin atë.

Qenia dhe thelbi i Zotit shpjegohet me parimin e mashkullit dhe femrës “Jin dhe Jang”, siç është në besimin Tao të kinezëve. Sipas kësaj, ekzistenca e Zotit del në shesh nga bashkimi harmonik i parimeve mashkull dhe femër, që shprehen me Jin dhe Jang. Pra, Zoti është një ekzistencë e përbërë prej dy substancave. Megjithatë mes këtyre dy specifikave nuk bëhet fjalë për ndarje, por, mes tyre ka një harmoni të përsosur.³¹ Edhe krijesat në univers, siç shpjegohet në filozofinë islame dhe greke, kanë dalë nga ekzistenca e Tij; cilësitë pozitive dhe negative që i bartin, manifestojnë strukturën ezoterike të Zotit:

“Natyra shpirtërore e njerëzve manifeston specifikat e brendshme të Zotit, kurse natyra fizike manifeston specifikat e dukshme të Zotit... Të gjitha krijesat, prej njeriut e deri te atomet, janë krijuar me qëllim që t’i ngjajnë natyrës së vërtetë të Zotit dhe t’i përdorin të gjitha mundësitë që duhen për gjeneralizimin e kësaj ngjashmërie, gjegjësisht, qëllimet e ekzistimit.”³² “Çdo burrë manifeston dhe shpreh në mënyrë të përkryer cilësitë e ilustruara të Zotit, ndërsa çdo grua manifeston dhe shpreh në mënyrë të përkryer cilësitë femërore të Zotit.”³³

Lëvizja punon në organizimin e saj në fusha të ndryshme dhe në përforcimin e ndikimit shpirtëror dhe material në supermarketet tregtare. Në vende të ndryshme të botës si në Kore, Japoni, ShBA, ka formuar qendra misionerike dhe e vazhdon veprimtarinë për ta bërë të njohur vetveten dhe për të përfutur simpatizues. Edhe në Stamboll ka një qendër misionerike.

²⁷ Kwak-Cromwell, f. 56.

²⁸ Kwak-Cromwell, f. 57.

²⁹ Kwak-Cromwell, f. 233 dhe në vazhdim.

³⁰ Kwak-Cromwell, f. 213.

³¹ Kwak-Cromwell, f. 13.

³² Kwak-Cromwell, f. 19 dhe në vazhdim.

³³ Kwak-Cromwell, f. 20.

7. Kulti-Kargo

Sipas perëndimorëve, lëvizjeve të reja mesianike të vendësve në Ishujt e Oqeanisë, si Malenezi, Guine e Re dhe rajonit për rreth, u thuhet kulti “Kargo”. Kuptimi kryesor i fjalës Kargo është “*barra e anijes*”. Në lëvizjet që shihen te vendësit, të ngritur kundër sundimeve kolonizuese në rajon, ekziston mendimi se parajsa dhe shpirtërat e paraardhësve gjenden në lindje dhe se një ditë do të kthehen me lumturi, dhe plot me pasuri; dhe se ata do të sjellin prosperitet dhe shpëtim shpirtëror. Koncepti për parajsën, koha e fundit dhe kulti për paraardhësit janë bashkuar, komentimet fetare për anijet dhe barrën që sjell prosperitet janë shndëruar në “*anije të shpëtimit dhe lumturisë*”. Në fund të shekullit të kaluar është përhapur mendimi se pritja dhe ngarkesa e anijes me pasuri të shtrenjtë nga Europa, do t’u shpërndahet vendësve pa pagesë dhe pa kthim. Kryengritjet e vendësve kundër perëndimorëve dhe misionarëve janë ngjyrosur edhe me karakter fetar.

Njëri prej të dërguarve të lëvizjes së re ishte Ndugomoi. Edhe Fixhi ishte një vendës nga një familje murgjish.³⁴ Ai thoshte se pranon shpallje nga zotat e fiseve të vjetra; se ditët e mira të së kaluarës (Periudha e Artë) janë afruar dhe se zotat dhe shpirtërat e paraardhësve do ta ndihmojnë atë. Sihariqi i shpalljes është jetë dhe lumturi e përhershme. Të vjetrit do të bëhen të rinj dhe do të jenë të pavdekshëm. Ndërsa mosbesimtarët, do të shkojnë përgjithmonë në ferr ose mundësia më e mirë për ta është se do të bëhen shërbyes dhe skllëvër të besimtarëve. Pasuritë perëndimore do t’i sjellë Zoti dhe shpirtërat e paraardhësve. Në këto sihariqe të periudhës mesianike shpëtimi fetar dhe bota e ardhshme, qëllimet sociale dhe politika janë të bashkuara. Kjo ishte një kundërveprim ndaj invaduesve dhe kolonizuesve.³⁵ Mesia që pret në lëvizje, ishte një dysi hyjnore, janë Jahve dhe Jezusi, që në gjuhën vendëse njihen si Natirikaumoli dhe Nakausambaia. Kryengritja që u bë në vitin 1885 u shtyp me gjak. Lëvizje e ngjashme u bë edhe në Guine të Veriut në vitin 1937, e filluar nga një vendës me emrin Mambu. Mambu thoshte se profecia e tij do të fillojë së shpejti dhe do të jetë e vërtetë. Pritja për kohën e fundit jepte sihariqe për pasuri dhe përparim. Në vitin 1938 Mambu u kap dhe u burgos. Edhe kryengritja u shtyp në vitin 1939. Lëvizje të ngjashme kohë pas kohe vazhduan të bëhen në vende të ndryshme të rajonit.³⁶

³⁴ Benz, f. 129.

³⁵ Benz, f. 130.

³⁶ Benz, f. 131-133.